

УДК 303.833

**ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ОСВІТНІХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ  
ПОПУЛЯРНОЇ ФІЛОСОФІЇ**

Дроботенко М.О., кандидат філософських наук, докторант  
кафедри філософії ХНПУ імені Г.С. Сковороди

*У статті розглядається проблема інституалізації освітніх репрезентацій популярної філософії. Філософське осмислення феномену сучасних філософських практик здатне прояснити трансформації, що пов'язані з дидактичним самовизначенням філософії, поглибленням її світоглядного та функціонального потенціалу у сучасних соціокультурних контекстах. Через розробку альтернативних моделей освіти для дорослих, «філософії для ув'язнених» філософія може здійснювати орієнтаційну функцію у суспільстві, сприяти особистісному розвитку кожного індивіда. Аналіз здійснюється на прикладі зарубіжних освітніх проектів філософії у місцях позбавлення волі.*

**Ключові слова:** філософія, популярна філософія, освітні репрезентації, філософська терапія, філософія у в'язниці, філософський діалог.

Сьогодні можна спостерігти розширення практики філософії за стінами навчальних закладів. Багато філософів шукають способи використання філософії у ширших контекстах, ніж університети та школи. Це є відповіддю на динамічні соціально-економічні умови, що породжують ускладненні смисли та контексти життєтворчості людини, які формують у суспільстві потребу у філософії, а також сприяють переосмисленню завдань самої філософії, розширенню і розвитку альтернативних філософських послуг, напшталт, філософської терапії. Нині філософія пропонує людям свої інструменти, які володіють визначеними перевагами, у порівнянні з аналогічними терапевтичними практиками. Важливим питанням, яке впливає з означеної ситуації – чим відрізняється філософське консультування від психотерапії та психології, чи буде воно розглядатися лише як певний різновид, напшталт гештальт, транзакційний аналіз, біоенергетика, когнітивно-поведінкова терапія, або інші численні бренди, що пропонуються споживачеві. Проте найкраща модель для філософської практики і досі залишається в рамках освітньо-виховної спрямованості, але такої, що радикально відрізняється від стандартної університетської програми. Через розробку альтернативних моделей освіти для дорослих, «філософії для ув'язнених» філософія може

здійснювати орієнтаційну функцію у суспільстві, сприяти особистісному розвитку кожного індивіда.

Проблема інституалізації освітніх репрезентацій популярної філософії є однією із затребуваних у сучасній філософській думці. Філософське осмислення феномену сучасних філософських практик здатне прояснити трансформації, що пов'язані з дидактичним самовизначенням філософії, поглибленням її світоглядного та функціонального потенціалу у сучасних соціокультурних контекстах.

Звертаючись до іноземного досвіду, варто зазначити, що особливий предмет теоретичної рефлексії пов'язаний з питанням визначення освітньо-виховного потенціалу філософії як навчального предмету у місцях позбавлення волі у житті в'язнів та протягом тюремного режиму.

Мета філософування у місцях позбавлення волі може визначатися по різному: як зниження негативних наслідків, завданих ув'язненням, підготовка в'язнів до активного соціального життя після звільнення; проте, можливе уявлення про це є метою у самому собі, і не передбачає досягнення жодних інших цілей. Ув'язнення передбачає не лише фізичну ізоляцію, а й соціально і психологічно відсторонює людей від суспільства. Для ув'язнених це й подальше негативне поглиблення уявлення про власну особистість, цінності і поведінку, що приводить до відчуття відчуженості, невдоволеності, недовіри. Філософування у в'язницях уможлиблює зрозуміти суспільні цінності і відношення до них. Це допомагає протистояти відчуженню і запереченню суспільних норм і інституцій.

Реалізація проектів «Філософія у тюрмах» є частиною більш широкої освітньо-виховної стратегії, побудованої на ідеалах і практиках перетворюючого навчання, трансформативної освіти, орієнтованої на підготовку ув'язнених до активного соціального громадського життя. Мета філософування у тюрмах, ґрунтованого на ідеалах і практиках трансформативної освіти розуміється як досягнення глибоких змін особистості за рахунок зміни світоглядних парадигм. Ця перспективна трансформація здійснюється у трьох вимірах: психологічному, поведінковому, на рівні суджень і переконань, – які приводять до змін у розумінні власного Я, зміни світогляду та поведінки. Адже автодидактичний потенціал філософії і полягає у розвитку критичного мислення, здатності до метапізнання, до розмірковування, розумного і рефлексивного мислення. Рефлексивні філософські практики у місцях позбавлення волі формують в ув'язнених

навики саморозуміння і самопізнання, адаптивності і відкритості до суспільних норм, правил та інституцій, конструктивної соціальної поведінки.

Практика викладання філософії у місцях позбавлення волі спершу починалася як індивідуальна ініціатива окремих викладачів. Нині ж це широкомасштабні освітні кампанії, наприклад «Проект освіти у в'язницях» (Prison Education Project), «Університетська освіта у в'язниці» (Prison University Project), курс філософії при в'язні послабленого режиму за сприяння Нового коледжу Ланаркширу (New Colloge Lanarksire), який проводить навчальні курси у західних шотландських тюрмах за сприяння та інші.

«Проект освіти у в'язницях» – це широкомасштабний освітньо-виховний проект для 11 виправних закладів Каліфорнії, покликаний розширити освітні можливості ув'язнених. З 2011 року у проекті задіяно близько 700 студентів-волонтерів та викладачів-добровольців. Це проект прийняв прогресивний і новаторський підхід до доповнення і розширення освітніх можливостей для взятців, спрямований на навчання, розширення прав і можливостей в житті в'язнів, трансформацію їх особистості. Метою проекту є реалізація програми «Із в'язниці у школу: освітній проект» («Prison-to-School Pipeline») і забезпечення студентів необхідними когнітивними інструментами, які необхідні для життєдіяльності як повноцінних громадян. Багаторівневий підхід сприяє розвитку людини, знижує рецидиви, заощаджує ресурси і в'язні-решт допомагає учасникам, сприяє економічному і суспільному життю Каліфорнії. Нещодавні дослідження, фінансовані Департаментом юстиції США виявили, що тюремна освіта знижує рецидивізм на 43% [1].

Програма «Університетська освіта у в'язниці», яка також забезпечується викладачами волонтерами, пропонує курси у сфері гуманітарних, соціальних наук, математики і природничих наук, курси іноземних мов, необхідні для переходу у державні школи. Проект і його навчальна програма побудована за прикладом Центру Джонса Хопкінса для талановитої молоді, елітної програми для довузівської підготовки обдарованих дітей [8].

За своєю суттю такі програми покликані забезпечувати простір для в'язнів, які готові взаємодіяти з філософським матеріалом. Хоча програма позиціонує себе як класи викладання філософії, викладачі і студенти рідко

використовують академічну термінологію. Замість цього класи організовані як курси «великих питань», присвячені етичним і моральним дилемам. Акцент на абстрактних онтологічних питаннях не для усіх, інтерес викликають конкретні теми і питання. Популярні теми значною мірою пов'язані з моральною філософією; вони містять у собі питання абортів, самогубства, етики і духовності, уявлення про динаміку влади, расову політику, характер свободи. Викладання філософії в тюрмах – це створення простору для діалогу, а не розширення академічної інституціоналізації на місця позбавлення волі.

Сучасна філософія, якщо вона не говорить про абстрактні речі, такі як природа мови, основну увагу приділяє питанням етики і поведінки. Але у тюрмах присутня ситуація, де діапазон поведінки є за визначенням дуже обмеженим. У такій ситуації філософія виглядає дещо інакше. Філософія може допомогти ув'язненим зрозуміти світ в якому вони опинилися, обрати життєву стратегію у визначених обставинах свого життя. Як сукупність методів критичної рефлексії, філософія через популяризацію і поширення, здатна більш ефективно виконувати свої соціальні і культурні функції.

Визначаючи особливості таких практик варто зазначити, що вони не мають єдиної навчальної чи освітньої програми. Проте ця складова діяльності розробляється з дотриманням спільних принципів: практична спрямованість, популяризаторсько-просвітницький характер, орієнтація на здійснення філософської терапії. Студентам-ув'язненим надаються «інструменти», щоб протистояти насилля інституту взятиці, особливо у психологічному аспекті, та знайти конструктивні шляхи протидії насильству, до якого вони залучені чи приналежні своїм попереднім вибором.

Для прикладу, навчання програма при взятиці ослабленого режиму передбачає ознайомлення з ідеями та філософськими вченнями Сократа, стоїків, Платона, Будди, Ісуса і Лао-цзи та орієнтований на пошук відповіді, як чином ці ідеї можуть бути використані сучасністю. Курси ґрунтуються на принципах сократівського діалогу і спрямовані на залучення учасників до спільної розмови; охоплюють моральну філософію І. Канта, утилітарні моральні філософії, різноманітні аспекти проблем ідентичності (роботи Д. Юма, Р. Декарта та Г. Арендт), питання про

способи і практики життєтворчості, а також широкі питання, наприклад, що таке мистецтво? (на основі робіт Г. Гегеля, Платона та ін.) [2, с. 33 – 38].

Навчальний курс «Природа надії у сучасній філософії» розглядає нову та новітню філософію щодо проблеми надії на особистісне вдосконалення та колективної надії на соціальний прогрес. Особливе місце тут також відводиться аспектам релігійної надії. Хоча тема надії у філософії є однією із суперечливих, адже пропонують різноманітні варіанти обґрунтування надії (безсмертя душі і вічне життя, заперечення релігійних вчень і т.д.). Студенти у місцях позбачення волі глибоко зацікавлені в релігійних аспектах надії, особливо ті, хто засуджений до довічного ув'язнення [5].

Презентація філософського знання у нетрадиційних умовах задає рамкові умови для організації і проведення навчально-виховних практик. При розробці змісту курсу, кожне заняття передбачає окрему тему і завершену мету, адже не завжди учасники можуть відвідувати усі заняття послідовно (через порушення тюремного режиму і покарання, переведення у іншу в'язницю, звільнення і т.д.). Філософування у місцях позбавлення волі створює простір для радикальної демократичної взаємодії щодо ідей та практики. Переслідуючи на меті висловлювання у ясній і доступній формі без використання академічного жаргону.

Викладання філософії у місцях позбавлення волі на принципах сократівського діалогу передбачає створення, так би мовити «співтовариства філософських запитань», яке на практиці є групою людей, які обговорюють філософські питання в пошуковій неконфронтаційній манері. Це передбачає представлення проблеми викладачем, який позиціонується як посередник – окрема тема (простота, особистісна ідентичність, моральний вибір та ін.), або конкретний філософ (Сократ, Кант, Декарт, Спіноза), або філософська школа (стоїки, кініки та ін.). Викладач-посередник є, з одного боку, членом групи, з іншого – направляє розмову та зберігає основну проблемну лінію розмови. Метою такої філософської сесії є залучення учасників до розмови у тих питаннях, які раніше ними не розглядалися у структурованому середовищі, або не могли бути розглянуті (питання істини, розуму, моральності, достойного життя та ін.). Деякі філософські сесії можуть бути присвячені роботі конкретного філософа і ілюструють, як філософ мислить, як вибудовує аргументацію. Інші – зосереджуються на певній проблемі і виводять різноманітні філософські точки зору, надаючи аргументи і контраргументи, які показують

складність філософської бесіди, а також формування механізму вираження власних ідей. Філософування тут набуває ролі не просто осмислення і переробки філософських думок, а стимуляції власного мислення для власного індивідуального зростання та становлення, використання філософії, щоб упоратися з екстремальними обставинами власного життя.

Філософський діалог, організований у місцях позбавлення волі, виконує подвійну функцію: він створює терапевтичне середовище для його учасників та сам є терапевтичним, надаючи альтернативний спосіб осмислення проблем моралі, особистої ідентичності та самовизначення, суспільства. У зв'язку з цим варто зазначити деякі відмінності між практиками терапії у звичному сенсі цього слова та філософської терапії. Терапія зазвичай орієнтована на дослідження і вираження факторів, що бентежать особистість, визначення тривожних емоцій. Навдміну від цього, терапевтичне філософування концентрується навколо ідей того чи іншого філософа, або філософської школи, щоб обговорити теорії і уявлення, а не характері учасників, їхньому минулому, їхніх злочинах. В основі філософського терапевтичного діалогу лежить не факт їхнього перебування у в'язниці, кримінальні схильності чи антисоціальні моделі поведінки та їх профілактика, а введення ув'язнених у перспективу нових смислів. Учасники мають можливість задуматися про себе як «ціле», а не тільки в аспектах своєї кримінальної поведінки.

Структура дискусії надає учасникам час, щоб сформулювати, обговорити та критично осмислити власні погляди, порівняти їх з іншими. Філософська дискусія уможлиблює для учасників провадити діалог з тем, які є цікавими для людей, які бажають розвивати розуміння і знання. Філософія часто фокусується на темах, що є абстрактними та без особовими. Філософський діалог дає можливість подумати про особисті дії – їх наслідки і смисли – у більш широкому контексті, від соціальної структури до моральних основ. Ув'язнені здатні розвивати розуміння того, хто вони і яке їхнє місце у світі, усвідомити необхідність нової самоідентифікації. У контексті тюремного середовища філософський діалог стосується також і взаємодії в'язнів один з одним і з персоналом в'язниці. Філософія запрошує учасників думати по-іншому, надаючи простір для особистих розвідок, для того, щоб бути людиною, а не злочинцем.

Розширення діапазону здійснення освітньо-виховних практик філософії на місця позбавлення волі здійснюється не лише у формі створення

окремих класів чи груп у в'язницях, а й формування системи дистанційного навчання. Так, на базі Единбургського університету були розроблені спеціальні онлайнкурси, доступні та адаптовані, поміж іншим, і за умов тюремного життя [7, с. 10]. Ці курси не передбачали окремого контексту або середовища. За змістом передбачано, що їх може пройти людина, навіть з мінімальним рівнем початкових знань і навиків, якщо вона зацікавлена в темі.

Навчальний проект, що здійснюється у такій формі передбачає вивчення наступних блоків філософських проблем: епістемологія, філософія науки, філософія розуму, моральна філософія (проблема моральних суджень та поведінки, об'єктивність моральної істини, особистісні та культурні уподобання), метафізика. Ознайомлення з філософією у такий спосіб створює можливість установлювати зв'язок між традиційними освітніми інституціями (школа, вищі навчальні заклади) та пенітенціарними службами, формуючи нові освітні синтети.

Таким чином, вивчення освітньої репрезентації популярної філософії має актуальне значення для розуміння нових вимог і функціонального навантаження сучасного філософського знання, розкриваючи нові механізми освітньої адаптації філософії. Звернення до зарубіжного досвіду сучасних філософських практик та практик інституалізації популярної філософії уможлиблює по-новому осмислити світоглядний та функціональний потенціал філософії та філософської освіти.

#### Література

1. The Prison Education Project [Electronic resources] // access mode: website: <http://www.prisoneducationproject.org/>
2. Szifris K. Philosophy in Prisons: Opening Minds and Broadening Perspectives through philosophical dialogue // Prison Service Journal. Special Edition: The Transformational Potential of Prison Education. – May 2016. – Issue 225. – P. 33 – 38.
3. Further thoughts on philosophy in prisons (from a rank amateur)/ Saturday, March 29, 2014 [Electronic resources] // access mode: <http://www.philosophyforlife.org/further-thoughts-on-philosophy-in-prisons-from-a-rank-amateur/>
4. Katheryn Doran De Beauvoir in the Prison Yard // Teaching Philosophy. – 2015 – Volume 15. – Number 1. – P. 6 – 10

5. Curtis Chang and Andrew Chignell Hope Unbound: A Philosopher Goes to Prison and Finds Hope [Electronic resources ]// Patheos Evangelical. Hosting the Conversation on Faith. – March 27, 2011 // access mode: <http://www.patheos.com/Resources/Additional-Resources/Hope-Unbound-A-Philosopher-Goes-to-Prison-and-Finds-Hope-Curtis-Chang-Andrew-Chignell-03-28-2011>

6. Prison Service Journal. Special Edition: The Transformational Potential of Prison Education. – May 2016. – Issue 225 – 66 P.

7. Universities & Prisons Engagement. A workshop to sheare and develop practice [Electronic resources] – 2015 (3/20) – access mode: website: [www.sccjr.ac.uk](http://www.sccjr.ac.uk)

8. Prison University project. San Quentin, California [Electronic resources] // access mode: website: <https://prisonuniversityproject.org/>

### **ИНСТИТУАЛИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕПРЕЗЕНТАЦИЙ ПОПУЛЯРНОЙ ФИЛОСОФИИ**

М.А. Дроботенко

В статье рассматривается проблема институализации образовательных репрезентаций популярной философии. Философское осмысление феномена современных философских практик способно прояснить трансформации, связанные с дидактическим самоопределением философии, углублением ее мировоззренческого и функционального потенциала в современных социокультурных контекстах. Через разработку альтернативных моделей образования для взрослых, «философии для заключенных» философия может осуществлять ориентационную функцию в обществе, способствовать личностному развитию каждого индивида. Анализ осуществляется на примере зарубежных образовательных проектов философии в местах лишения свободы.

*Ключевые слова:* философия, популярная философия, образовательные репрезентации, философская терапия, философия в тюрьме, философский диалог.

### **INSTITUTIONALIZATION OF EDUCATIONAL REPRESENTATIONS OF POPULAR PHILOSOPHY**

M. Drobotenko

The article focuses on the problem of institutionalization of educational representations of popular philosophy. The philosophical understanding of the phenomenon of modern philosophical practitioner is able to clarify the transformations associated with didactic self-determination of philosophy, with deepening its ideological and functional capacity in modern social and cultural contexts. Through the development of alternative models of education for adults and “philosophy for prisoners” philosophy can make orientational function in society, promote personal development of each individual. The analysis is based on the example of foreign educational philosophy projects in prisons. By defining features of such practices it should be noted that they do not have a single training or educational programs. However, this component of being developed in



compliance with the general principles such as practical orientation, promotional and educational principles, orientation on performing the philosophical therapy. Philosophizing in prisons makes it possible to understand the social values and attitudes. This helps to resist alienation and rejection of social norms and institutions. The philosophical dialogue organized in prisons, has a dual function: it creates a therapeutic environment for its members and it is therapeutic itself, providing an alternative way of thinking about morality issues, personal identity and self-determination of the society.

*Keywords:* philosophy, popular philosophy, educational representations, the philosophical therapy, philosophy in prisons, philosophical dialogue.